

SABIHA SHALA¹, AVDULLAH ROBAJ², EDITA MUSA³

Krytyczna analiza ustawodawstwa Kosowa w zakresie uczestnictwa kobiet w życiu politycznym na szczeblu gminnym – standardy międzynarodowe i europejskie⁴

Wpłynął: 7.03.2023. Akceptacja: 22.05.2023

Streszczenie

Kobiety stanowią połowę populacji Kosowa, a tym samym połowę osób uprawnionych do głosowania w wyborach. Ze względu na duże znaczenie reprezentacji kobiet we władzach lokalnych, Kosowo wprowadziło odpowiednie przepisy gwarantujące równość płci na tym poziomie. Celem niniejszego badania jest krytyczna analiza ustawodawstwa Kosowa dotyczącego prawa kobiet do udziału w życiu politycznym w kosowskich gminach. Analiza ustawodawstwa Kosowa w zakresie równości płci, standardów międzynarodowych i danych statystycznych dotyczących reprezentacji kobiet we władzach lokalnych w Kosowie dowodzi, że kobiety są niedostatecznie reprezentowane w polityce na szczeblu gminnym, ze średnią 14,5% w ciągu ostatnich dwudziestu trzech lat, znacznie poniżej parytetu obowiązującego w Kosowie i średniej światowej wynoszącej 36%. Wynika to z braku harmonizacji parytetu wyborczego z parytetem płciowym (50%), nieegzekwowania ustawy o równości płci w Kosowie, tradycji, uprzedzeń wobec kobiet i niechęci kobiet do zajmowania stanowisk kierowniczych.

Słowa kluczowe: równouprawnienie płci, reprezentacja kobiet, samorząd lokalny, gminy w Kosowie, wyzwania.

¹ Prof. Sabiha Shala – Uniwersytet Haxhi Zeka, Peja (Kosowo); e-mail: sabiha.shala@unhz.eu; ORCID: 0000-0002-5170-5946.

² Prof. Avdullah Robaj – Uniwersytet Haxhi Zeka, Peja (Kosowo); e-mail: avdullah.robaj@unhz.eu; ORCID: 0000-0002-9597-4371.

³ Mgr Edita Musa – Samorządy Lokalne i Społeczeństwo Demokratyczne, Uniwersytet Haxhi Zeka, Peja (Kosowo); e-mail: edita.musa@hotmail.com; ORCID: 0009-0000-6605-2784.

⁴ Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

SABIHA SHALA, AVDULLAH ROBAJ, EDITA MUSA

Critical Analysis of Kosovo Legislation on Women’s Political Participation at the Municipal Level – International and European Standards⁵

Abstract

Women constitute half of the population in Kosovo, thus representing half of the voters in elections. Given the high importance of women’s representation in local governance, Kosovo has approved relevant legislation to guarantee gender equality at this level. The purpose of this study is to critically analyse Kosovo’s legislation on women’s political participation rights in the country’s municipalities. The analysis of Kosovo legislation on gender equality, international standards, and statistical data on women’s representation in local governance in Kosovo proves that women are underrepresented in municipal-level politics, with an average of 14.5% during the last twenty-three years, much lower than the gender quota in Kosovo and the world average of 36%. This is due to the non-harmonisation of the electoral quota with the gender quota (50%), the non-implementation of Kosovo Law on Gender Equality, traditions, prejudice against women, and the reluctance of women to assume governing positions.

Keywords: gender equality, women’s representation, local governance, municipalities in Kosovo, challenges.

⁵ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Wstęp

Równy udział kobiet we władzach lokalnych⁶ i procesach decyzyjnych na tym poziomie administracji jest ważny dla sprawiedliwego i demokratycznego społeczeństwa⁷. Udział kobiet we władzach lokalnych jest tym ważniejszy w krajach rozwijających się, które są uważane za demokracje niestabilne⁸, takich jak Kosowo. Struktura populacji w Republice Kosowa pod względem płci odzwierciedla strukturę populacji na całym świecie – kobiety stanowią 49,7% światowej populacji⁹. W Republice Kosowa kobiety stanowią 50% społeczeństwa¹⁰. Niestety, ta połowa światowej populacji nie jest w dzisiejszej demokracji proporcjonalnie reprezentowana w zarządzaniu poszczególnymi krajami, w szczególności na szczeblu gminnym. Średni odsetek kobiet w lokalnych władzach w skali globalnej wynosi 36%¹¹. Aby poprawić tę sytuację, reprezentacja kobiet w samorządach lokalnych stała się już w wielu demokratycznych krajach wymogiem prawnym, egzekwowanym poprzez parytety wyborcze¹². Kosowo jest jednym z krajów, które wprowadziły parytet płci poprzez ustawę o wyborach lokalnych (UWL) i ustawę o równości płci (URP)¹³.

⁶ W niniejszym artykule termin „samorząd lokalny” odnosi się do zarządzania na poziomie gmin w Kosowie i nie obejmuje innych form współpracy administracji publicznej z podmiotami prywatnymi. Gmina jest w Kosowie podstawową jednostką samorządową. Na czele gminy stoi burmistrz i wiceburmistrzowie. Pracami administracyjnymi kierują dyrektorzy polityczni, a prace ustawodawcze są organizowana przez Zgromadzenie Gminne pod przewodnictwem Wójta, Zastępców Wójta i Zgromadzeń. W art. 3 ustawy nr 03/L-040 o samorządzie Kosowa (2008), termin „samorząd lokalny oznacza prawo i zdolność władz lokalnych ustanowionych na mocy niniejszej ustawy i w jej granicach do regulowania i zarządzania znaczną częścią podlegających im spraw publicznych i w interesie społeczności lokalnej”.

⁷ N. Uddin, *Empowerment through participation in local governance: the case of Union Parishad in Bangladesh*, „Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal” 2019.

⁸ *Population, female (% of the total population)*, World Bank 2022.

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Report on Women’s representation in local governance: A global analysis*, UNWomen.org 2022, s. 7, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-01/Womens-representation-in-local-government-en.pdf> (dostęp: 28.02.2023).

¹¹ J. McCann, *Electoral quotas for women: an international overview*, „Parliament of Australia” 2013; D.Z. O’Brien, J. Rickne, *Gender Quotas, and Women’s Political Leadership*, „American Political Science Review” 2016, 110(1), s. 112–126; D. Dahlerup, A.M. Gaber, *The Legitimacy and Effectiveness of Gender Quotas in Politics in CE Europe*, „Teorija In Praksa” 2017, 54(2), s. 307–316.

¹² Ustawa nr 05/L-020 o równości płci, Zgromadzenie Kosowa, Prisztina 2015; Ustawa nr 03/L-072 w sprawie wyborów lokalnych w Republice Kosowa, 2008; Ustawa nr 05/L-021 o ochronie przed dyskryminacją, Dziennik Ustaw Republiki Kosowa, 2015.

¹³ Zgodnie z definicją w: S. Issacharoff, *Fragile Democracies*, „Harvard Law Review” 2007, 120(6), s. 1405–1467.

Obowiązkiem Kosowa jest zagwarantowanie praw politycznych kobiet, w tym ich prawa do równego traktowania. Egzekwowanie tych praw zależy nie tylko od zaangażowania instytucji państwowych, ale także od innych czynników. Celem niniejszej analizy jest rzucić światło na wyzwania stojące przed kobietami w Kosowie w ich codziennym życiu i ich zaangażowanie w życie społeczne. Niestety, podobnie jak kobiety w wielu innych krajach rozwijających się na świecie kosowskie kobiety stoją w codziennym życiu w obliczu wielu wyzwań i przeszkód o charakterze społecznym, finansowym i politycznym¹⁴.

Celem niniejszego badania jest krytyczna analiza obowiązujących przepisów dotyczących równości płci w Kosowie i zestawienie ich z obowiązującą w Kosowie UWL. Jest nim także porównanie wyżej wymienionych przepisów z odpowiednimi konwencjami międzynarodowymi dotyczącymi równości płci w zakresie polityki, przywództwa i procesów decyzyjnych. Kolejnym celem niniejszego badania jest określenie poziomu egzekwowania kosowskiego ustawodawstwa dotyczącego równości płci w organach politycznych na szczeblu gminnym. Dokonano również porównania liczby zdobywających mandat polityczny kobiet w kosowskich gminach ze średnią dla Słowenii i państw członkowskich UE.

Artykuł kończy się kilkoma ogólnymi wnioskami i zaleceniami dotyczącymi usunięcia przeszkód prawnych, które uniemożliwiają skuteczną reprezentację płci w gminach Kosowa. Zalecenia te posłużą zapewnieniu równości płci, która jest fundamentem nowoczesnego społeczeństwa z proporcjonalną i równą reprezentacją kobiet i mężczyzn¹⁵.

Wymienione powyżej cele tego badania zostaną osiągnięte poprzez udzielenie odpowiedzi na pięć głównych pytań badawczych 1) Czy ustawodawstwo Kosowa dotyczące równości płci jest zgodne z celami międzynarodowych i europejskich konwencji dotyczących podstawowych praw człowieka, zakazu dyskryminacji i praw politycznych kobiet? 2) Czy parytety prawne przewidziane w UWL są zharmonizowane z parytetami wynikającymi z URP? 3) Czy w kosowskich gminach kobiety i mężczyźni są reprezentowani w równym stopniu? 4) Jakie wyzwania stoją przed kobietami w związku z uczestnictwem w organach politycznych gmin Kosowa? 5) Czy udział kobiet w samorządach lokalnych kosowskich gmin jest niższy w porównaniu ze średnią dla Słowenii i UE? Odpowiedź na te pytania wiąże się z trzema hipotezami niniejszego badania:

¹⁴ H.K. Haug, *Gender Equality and Inequality in Kosovo*, [w:] C.M. Hassenstab, S.P. Ramet (red.), *Gender (In) equality and Gender Politics in Southeastern Europe. Gender and Politics*, London 2015, s. 147–168.

¹⁵ P. Paxton, Sh. Kunovich, *Women's Political Representation: The Importance of Ideology*, „Social Forces” 2003, 82(1), s. 87–113.

- H1:** Ustawodawstwo Kosowa dotyczące równości płci i wyborów lokalnych jest zgodne z celami międzynarodowych i europejskich konwencji dotyczących równości, zakazu dyskryminacji i praw politycznych kobiet.
- H2:** Udział kobiet w życiu politycznym w kosowskich gminach jest zgodny z parytetem wyborczym na poziomie 30% dla wyborów lokalnych, ale nie z parytetem równości płci na poziomie 50%;
- H3:** W porównaniu ze Słowenią kobiety są w kosowskich gminach niedostatecznie reprezentowane, co wynika z uprzedzeń, tradycji i trudności socjo-ekonomicznych.

Metodologia badawcza

Na potrzeby niniejszego badania przeprowadzono analizę badań zastanych poprzez weryfikację krajowych i międzynarodowych przepisów, raportów i artykułów naukowych dotyczących reprezentacji kobiet w parytetach płciowych i wyborczych oraz w kosowskich i słoweńskich gminach. Zmierzone odsetek kobiet działających we władzach lokalnych w gminach Kosowa w ciągu ostatnich dwudziestu trzech lat, a następnie porównano go z danymi dla Słowenii. Jeśli chodzi o dane ankietowe, wykorzystano istniejące ankiety przeprowadzone przez różne organizacje na temat udziału kobiet we władzach gminnych w Słowenii oraz oficjalne dane pozyskane z Ministerstwa Samorządu Lokalnego w Kosowie.

Międzynarodowe i europejskie standardy oraz ustawodawstwo Kosowa dotyczące reprezentacji kobiet we władzach lokalnych

Prawa polityczne kobiet są gwarantowane na poziomie międzynarodowym poprzez szereg międzynarodowych traktatów¹⁶, takich jak Konwencja o prawach politycznych kobiet¹⁷. Konwencja ta bazuje na międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych ONZ, który przewiduje powszechne czynne i bierne prawo wyborcze¹⁸. Procopio postrzega ją jako instrument wspierający działalność polityczną kobiet,

¹⁶ R. Coomaraswamy, *Are Women's Rights Universal? Re-Engaging the Local*, „Meridians”, 2002, 3(1), s. 1–18.

¹⁷ Konwencja o prawach politycznych kobiet, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork 1953.

¹⁸ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork 1966, Artykuł 25.

ponieważ zobowiązuje ona władze państwowe do podjęcia środków tymczasowych¹⁹ i wprowadzenia parytetów płciowych w ustawodawstwie krajowym w celu zapewnienia równego udziału obu płci w instytucjach politycznych, w tym we władzach gminnych.

Kosowo wdrożyło te międzynarodowe wymogi prawne w swojej konstytucji dobrowolnie, ponieważ nie jest jeszcze stroną międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka. Po ogłoszeniu niepodległości Kosowa jego konstytucja (dalej: Konstytucja)²⁰ w art. 21–56 nadała takim traktatom międzynarodowym bezpośrednią moc nadrzędną wobec ustawodawstwa krajowego²¹. Konstytucja zapewnia taką samą hierarchię Europejskiej Konwencji o Ochronie Podstawowych Praw Człowieka (CPFHR), Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet oraz Europejskiej Karcie Samorządu Lokalnego²². Ponadto gwarantuje równą reprezentację mężczyzn i kobiet w zgromadzeniach gminnych, zgodnie z art. 3 Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego²³. Takie podejście sugeruje, że Konstytucja nadaje moc nadrzędną również orzecznictwu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz). W 2019 r. ETPCz orzekł w pierwszej sprawie dotyczącej parytetów płciowych²⁴. W przedmiotowej sprawie ETPCz potwierdził, że „Konwencja nie gwarantuje prawa do korekty uchybień i że ostateczne odrzucenie listy kandydatów, bez możliwości korekty, pozostaje w zgodzie z Konwencją”²⁵. UWL gwarantuje takie prawo bezpośrednio, ale poprzez przepisy wykonawcze²⁶. Do ETPCz skierowana została również druga sprawa związana z reprezentacją kobiet w instytucjach politycznych²⁷.

¹⁹ Patrz art. 4 Konwencji o prawach politycznych kobiet, 1953.

²⁰ Konstytucja Republiki Kosowa, K-09042008, Dziennik Ustaw Republiki Kosowa 2023.

²¹ H. Gashi, *Commentary of the Law on Gender Equality*, Agency for Gender Equality, Prishtinë, Kosovo, 2017, <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Publikimet%20ABGJ/ZKM%20Komentari%20i%20LBGJ%20-%20ANG.pdf> (dostęp: 23.01.2023); P. de Hert, F. Korenica, *The New Kosovo Constitution and Its Relationship with the European Convention on Human Rights: Constitutionalization „Without” Ratification in Post-Conflict Societies*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2016, 76, s. 143–166.

²² Europejska Konwencja Praw Człowieka, Zgromadzenie Rady Europy, Strasburg 1953; Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Zgromadzenie Ogólne ONZ, Nowy Jork 1979; Europejska Karta Samorządu Lokalnego, Rada Europy 1985.

²³ Konstytucja Republiki Kosowa, K-09042008, Art. 7 i 123.

²⁴ Sprawa 54893/18 Zevnik i inni przeciwko Słowenii [2019] Europejski Trybunał Praw Człowieka; J. Toplak, *The ECHR and Gender Quotas in Elections*, EJIL:Talk, 2019, <https://www.ejiltalk.org/the-echr-and-gender-quotas-in-elections/> (dostęp: 26.04.2023).

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ustawa nr 03/L-072 o wyborach lokalnych, op. cit. Art. 7.

²⁷ Sprawa 53662/18 Pečnik przeciwko Słowenii [2018] Europejski Trybunał Praw Człowieka.

W celu dalszej harmonizacji i zapewnienia wdrożenia art. 4 paktu praw obywatelskich i politycznych oraz innych wymienionych powyżej konwencji²⁸, które przewidują przyjęcie specjalnych środków tymczasowych w celu przyspieszenia osiągnięcia faktycznej równości płci, kosowskie władze przyjęły URP, określając dla reprezentacji każdej płci w każdej instytucji państwowej parytet na poziomie 50%²⁹. W tym samym celu kosowskie władze przyjęły również UWL, która przewiduje parytet 30% dla równej reprezentacji mężczyzn i kobiet w zgromadzeniach kosowskich gmin³⁰. Statuty wszystkich gmin w Kosowie, które regulują ich wewnętrzną organizację, bazują na UWL³¹. Pośrednio gwarantują one równe traktowanie kobiet i mężczyzn w zgromadzeniach gminnych. Na koniec wreszcie należy stwierdzić, że kosowski parytet wyborczy na poziomie 30% wprowadzono rozporządzeniem 39/2000 Misji Tymczasowej Administracji Narodów Zjednoczonych w Kosowie³².

Reprezentacja polityczna kobiet w gminach Kosowa w wyniku wyborów

Po zakończeniu wojny w Kosowie pierwsze wybory lokalne do zgromadzeń gminnych zorganizowano w 2000 r., a wybory burmistrzów w 2007 r. Począwszy od 2007 r., kandydaci na członków zgromadzeń gminnych wybierani są z list otwartych, co umożliwia obywatelom głosowanie na swoich faworytów³³. Obywatele mogą też głosować na figurujące na tych listach kobiety, ponieważ partie polityczne zobowiązane są do przestrzegania parytetu 30%³⁴.

Wyniki wyborów gminnych w 2000 r., kiedy wprowadzono parytet płci na poziomie 30%, uznano za przygnębiające, ponieważ kobiety zdobyły zaledwie

²⁸ S. Procopio, *The emergence of women candidates: State, district, and individual influences*, Indiana University. Dissertation Abstracts International, 2005, 66 (08-Section: A): 3080.

²⁹ Ustawa o równości płci, op. cit.

³⁰ Ustawa o wyborach lokalnych, op. cit.

³¹ Patrz przykłady statutów dwóch kosowskich gmin: Gmina Klina, Statut, Klinë 2010, <https://kk.rks-gov.net/kline/wp-content/uploads/sites/15/2018/01/STATUTI-I-KOMUN%C3%8BS-S%C3%8B-KLIN%C3%8BS.pdf> (dostęp: 10.10.2022); Gmina Peja, Statut, Pejë 2020, <https://kk.rks-gov.net/peje/wp-content/uploads/sites/24/2020/10/Statut-Br.01-2020-1.pdf> (dostęp: 23.02.2023). Te same przepisy zawierają również statuty innych gmin.

³² S.S. Bush, *International Politics and the Spread of Quotas for Women in Legislatures*, „International Organization” 2011, 65(1), s. 103–137; *Kosovo: Overcoming Barriers to Women's Political Participation*. National Democratic Institute, Prishtinë 2015, s. 10; P. Szelağ, *The political engagement of women in post-conflict Kosovo*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, 19(4), s. 127–149.

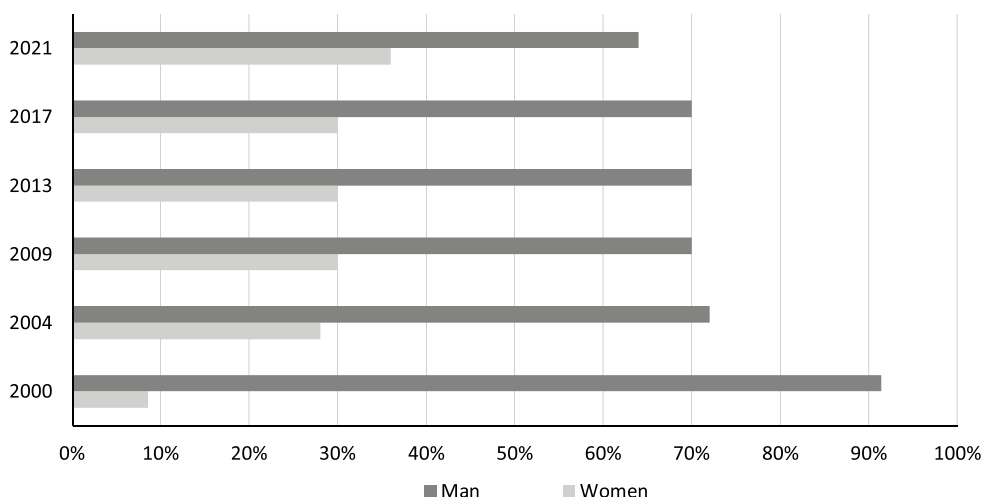
³³ A. Osja, *Demokracia fillon nga listat e hapura*, „Sbunker” 2019, <https://sbunker.net/zgjedhje-amp-zgjdhje-blllogje-tematike/89847/demokracia-fillon-nga-listat-e-hapura/> (dostęp: 20.02.2023).

³⁴ Wybory do Zgromadzenia Gminnego, Centralna Komisja Wyborcza, Kosowo 2000.

8,6% mandatów³⁵. Wynik ten poprawił się w 2004 r. dzięki podjętym działaniom afirmacyjnym, a odsetek mandatów zdobytych przez kobiety wzrósł do 28%³⁶. Podobny wynik utrzymał się w wyborach w 2009 r., w efekcie których 30% członków zgromadzeń gminnych stanowiły kobiety³⁷. W wyborach w 2013 r. parytet płci 30% nie został zrealizowany w tylko 4 z 38 gmin³⁸, a w czterech został przekroczony³⁹. W wyborach w 2017 r. liczba kobiet wybranych na członków zgromadzeń gminnych wyniosła 30%⁴⁰. Z kolei w wyborach w 2021 r. obywatele Kosowa zdecydowali się powierzyć los gmin 364 kobietom (36% kandydatów)⁴¹.

Powyższe wyniki pokazują, że reprezentacja kobiet w zgromadzeniach gminnych wzrosła w ciągu ostatnich dwudziestu trzech lat, aczkolwiek nie na tyle, aby zapewnić osiągnięcie parytetu 50% (Rysunek 1).

Rysunek 1. Kobiety zasiadające w zgromadzeniach gminnych Kosowa (2000–2023)

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie: L. Vuniqi, *Imazhi i Grave Politikane në Mediat Kosovare*. Kosovo Center for Gender Studies 2009, https://www.kgsceneter.net/site/assets/files/1462/11__analysis_of_the_image_of_women_politicians_in_the_kosovar_media.pdf (dostęp: 25.02.2023); *Zgjedhjet Lokale të 17 tetorit në Vlerësim Ex-ant*, Democracy in Action, National Democratic Institute, Prishtina 2021.

³⁵ L. Vuniqi, *Imazhi i Grave Politikane në Mediat Kosovare*, Kosovo Center for Gender Studies 2009, s. 19.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Wybory do Zgromadzenia Gminnego 2009 r., Centralna Komisja Wyborcza, Kosowo 2009.

³⁸ *Kosovo: Overcoming Barriers...*, s. 10.

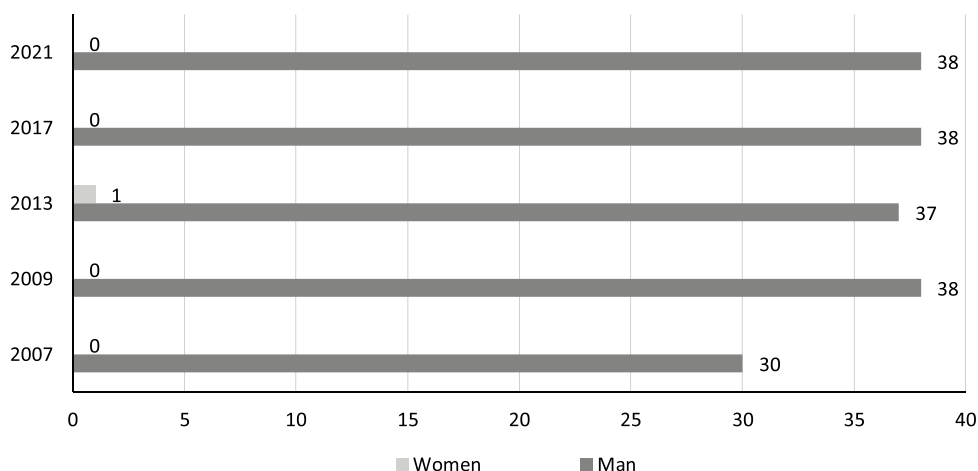
³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Zgjedhjet Lokale të 17 tetorit në Vlerësim Ex-ant*, Democracy in Action, National Democratic Institute, Prishtina 2021, s. 34.

⁴¹ Ibidem; E. Vllahiu, *Gratë në garë për kryetare të komunave*, Kallxo.com 2021, <https://kallxo.com/lajm/grate-ne-gare-per-kryetare-te-komunave/> (dostęp: 23.11.2022).

Po kilku latach pod administracją międzynarodową w okresie powojennym Kosowo po raz pierwszy zorganizowało wybory burmistrzów gmin w roku 2007. Żadna z 9 kandydatek w tych wyborach nie zdobyła mandatu do kierowania gminą. Analogicznie w wyborach w 2009 r. żadna z 11 kandydatek nie zdobyła wystarczającej liczby głosów, aby zostać wybraną na burmistrza⁴². Tendencja ta zmieniła się w wyborach w 2013 r., kiedy to 1 kobieta na 8 kandydatów zdołała zdobyć zaufanie wyborców i stanąć na czele gminy⁴³. W wyborach w 2017 r. startowało sześć kandydatek, a w 2021 r. 12, ale żadna z nich nie została wybrana⁴⁴. Niestety, przez 23 lata z rządu obywatele Kosowa powierzyli przywództwo kobiecie tylko w jednej gminie i to tylko na jedną kadencję (rysunek 2)⁴⁵.

Rysunek 2. Kobiety-burmistrzowie w gminach Kosowa w latach 2000–2023

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie: L. Vuniqi, *Imazhi i Grave Politikane në Mediat Kosovare*, Kosovo Center for Gender Studies 2009, https://www.kgscenter.net/site/assets/files/1462/11__analysis_of_the_image_of_women_politicians_in_the_kosovar_media.pdf (dostęp: 25.02.2023); *Zgjedhjet Lokale të 17 tetorit në Vlerësim Ex-ant*, Democracy in Action, National Democratic Institute, Prishtina 2021.

⁴² International Observation Mission to Kosovo Municipal Elections 2009; ENEMO.ORG 2009.

⁴³ A.S.Nimani, *How much space is given to women in local Kosovo newspapers competing for mayors?*, „European Journal of Social Science Education and Research” 2017, 3(4), s. 89–92.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ E. Vllahiu, op. cit.

Odsetek kobiet wybranych na stanowiska dyrektorów, zastępców burmistrzów i przewodniczących zgromadzeń gminnych w Kosowie

Oprócz wyników wyborów należy także przeanalizować wolę osób, które po wyborze na burmistrzów i członków zgromadzeń gminnych są uprawnione do powoływania zastępców burmistrzów, przewodniczących zgromadzeń gminnych i dyrektorów gmin.

Po wyborach w 2007 r. kobiety mianowane na stanowiska kierownicze na szczeblu gminnym stanowiły 7%⁴⁶. Odsetek 7% kobiet wybieranych na stanowiska dyrektorów gminnych utrzymał się także w kadencji 2009–2013⁴⁷. W kadencji 2013–2017 poziom reprezentacji kobiet na stanowiskach dyrektorów gminnych wzrósł z 4,4% (2014), przez 10,1% (2015), do 11,38% (2016)⁴⁸. Według dostępnych danych, po wyborach samorządowych w 2017 r. reprezentacja kobiet wzrosła do 24,7%⁴⁹. Brakuje danych dotyczących dyrektorów w gminie Zveçan (7) i Zubin Potok (patrz rysunek 3)⁵⁰.

Po wyborach w 2021 r. poziom reprezentacji kobiet na tych stanowiskach wzrósł do 25,7%⁵¹. W dwóch z 38 gmin na stanowisko dyrektora nie powołano żadnej kobiety, a w innych powołano dwie lub więcej, jak pokazano na rysunku 4.

Należy zauważyć, że nie zgłoszono danych dla 12 stanowisk dyrektorskich. Chociaż reprezentacja kobiet na stanowiskach dyrektorów gminnych w latach 2007–2023 wzrosła, to poziom ich reprezentacji plasuje się poniżej prawnie określonych parytetów 50% i 30% (Rysunek 5).

W kontekście mianowania kobiet na zastępczynie burmistrzów gmin i przewodniczące zgromadzeń gminnych, dane obejmujące lata 2007–2017 nie zostały zdezagregowane – były dostępne jako uogólnione dane dotyczące reprezentacji kobiet na stanowiskach decyzyjnych w gminach. Szacowana średnia dla tych

⁴⁶ L. Vuniqi, op. cit., s. 21.

⁴⁷ J. Bakija, *Give Women a Chance in Politics through leadership position*, „DemocracyPlus” 2019, s. 10.

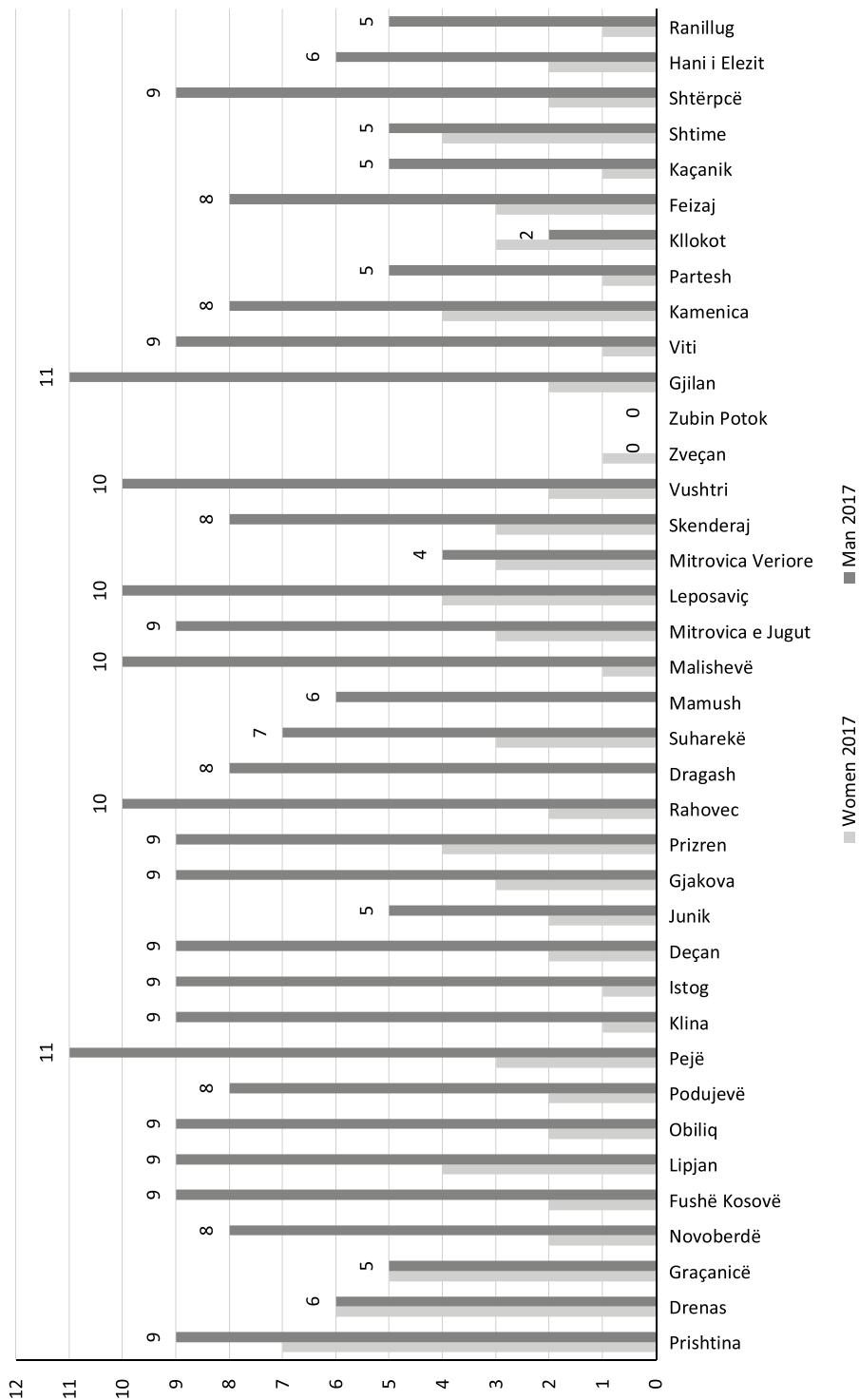
⁴⁸ L. Demolli, *Women in Senior Decision-Making Positions in Public Sector and Political Parties*, Kosovar Gender Studies Center 2017, s. 24.

⁴⁹ Ministerstwo Samorządu Lokalnego 2022. Dane uzyskano z oficjalnych stron internetowych gmin i zweryfikowano podczas spotkania z urzędnikiem ds. public relations Ministerstwa Administracji Samorządowej, które odbyło się 12.09.2022 r. w Prisztinie w Kosowie.

⁵⁰ Ibidem.

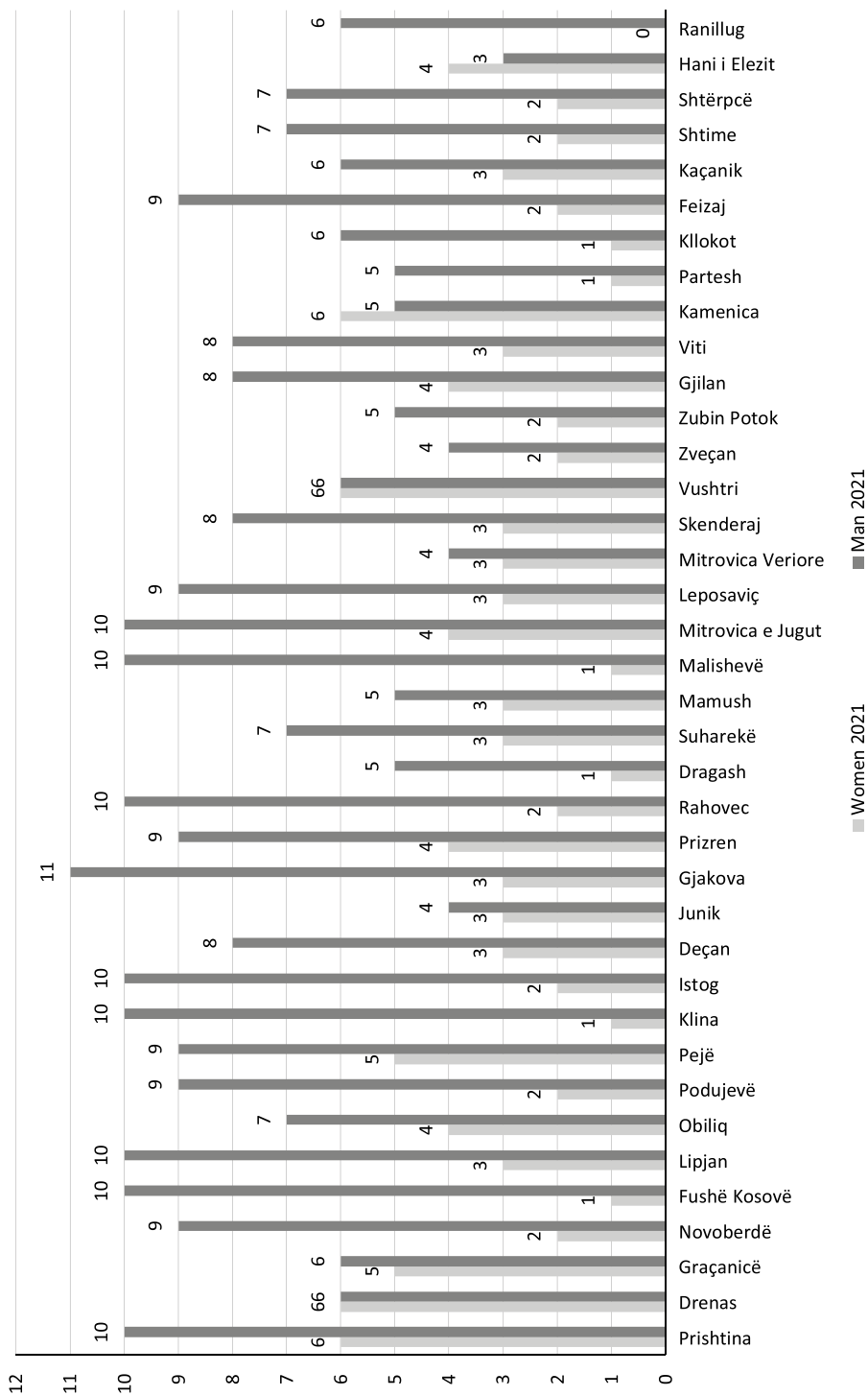
⁵¹ Ibidem; *Zarząd*, Oficjalna strona internetowa gminy Dragash 2023, <https://kk.rks-gov.net/dragash/> (dostęp: 23.02.2023). *Zarząd*, Oficjalna strona internetowa gminy Skenderaj 2023, <https://kk.rks-gov.net/skenderaj/> (dostęp: 23.02.2023). Strony internetowe gmin Republiki Kosowa, Republika Kosowa 2023. <https://kk.rks-gov.net/> (dostęp: 22.02.2023).

Rysunek 3. Kobiety na stanowiskach dyrektorskich w gminach Kosowa w 2017 r.

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie danych przedstawionych przez Ministerstwo Administracji Samorządowej w 2022 r.

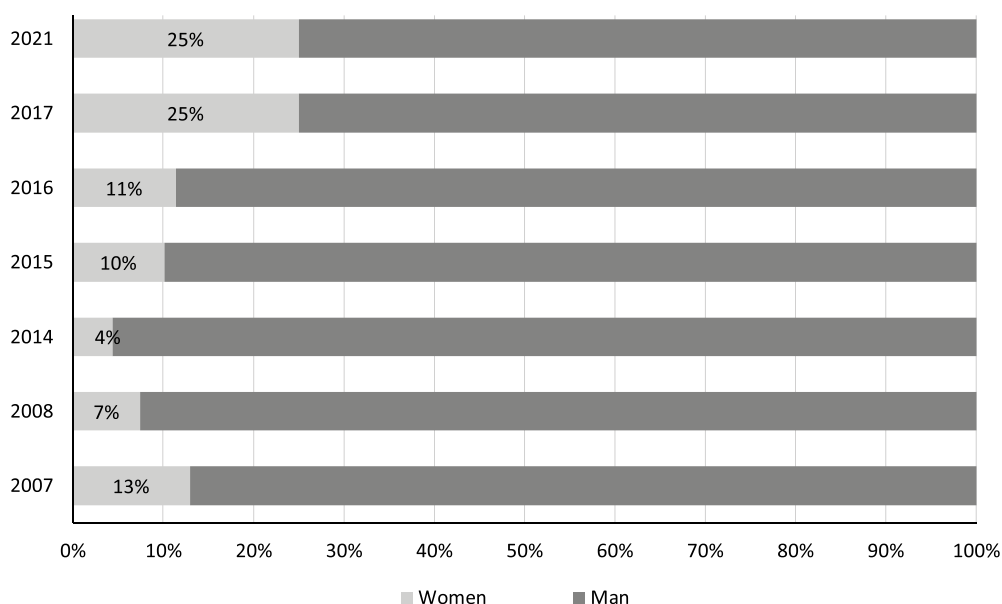
Rysunek 4. Kobiety na stanowiskach dyrektorskich w 38 gminach Kosowa w 2021 r.

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie danych przedstawionych przez Ministerstwo Administracji Samorządowej w 2022 r.

wartości wynosi 7%⁵² i pozostała niezmienną nawet po wyborach w 2017 r., w których tylko 7,1% osób mianowanych na stanowisko zastępców burmistrzów gmin było kobietami⁵³. Z kolei po wyborach w 2021 r. udział ten podwoił się do 15,2%⁵⁴. Bardzo skromny wzrost odnotowano również w przypadku przewodniczących zgromadzeń gminnych. W 2017 r. 23,6% nominacji na przewodniczących zgromadzeń gminnych przypadło kobietom, natomiast w 2021 r. powierzono im 26,3% takich stanowisk (Rysunek 6)⁵⁵.

Rysunek 5. Kobiety na stanowiskach dyrektorskich w gminach Kosowa w latach 2007–2023

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie danych przedstawionych przez Ministerstwo Administracji Samorządowej w 2022 r. oraz w: Bakija, *Give Women a Chance in Politics through leadership position*, „DemocracyPlus” 2019, <https://www.kas.de/documents/286052/0/Give+Women+the+Chance+in+Politics.pdf/c8d940a3-ada1-1d5f-d005-409996dfe587?version=1.0&t=1553077484689> (dostęp: 28.02.2023); L. Demolli, *Women in Senior Decision-Making Positions in Public Sector and Political Parties*, Kosovar Gender Studies Center 2017, <https://www.kgscenter.net/sq/publikime/> (dostęp: 19.02.2023).

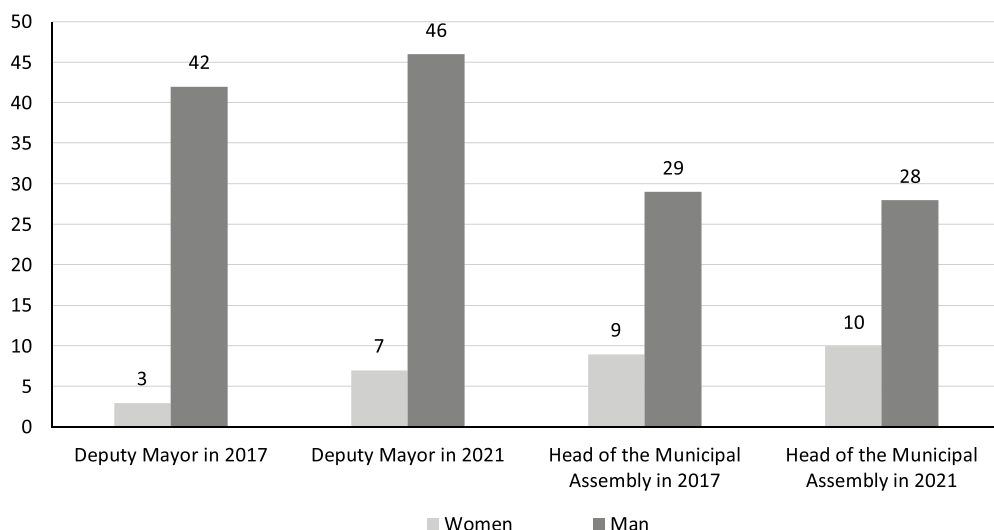
⁵² L. Vuniqi., op. cit., s. 21.

⁵³ Ministerstwo Samorządu Lokalnego 2022, op. cit.

⁵⁴ Ibidem.

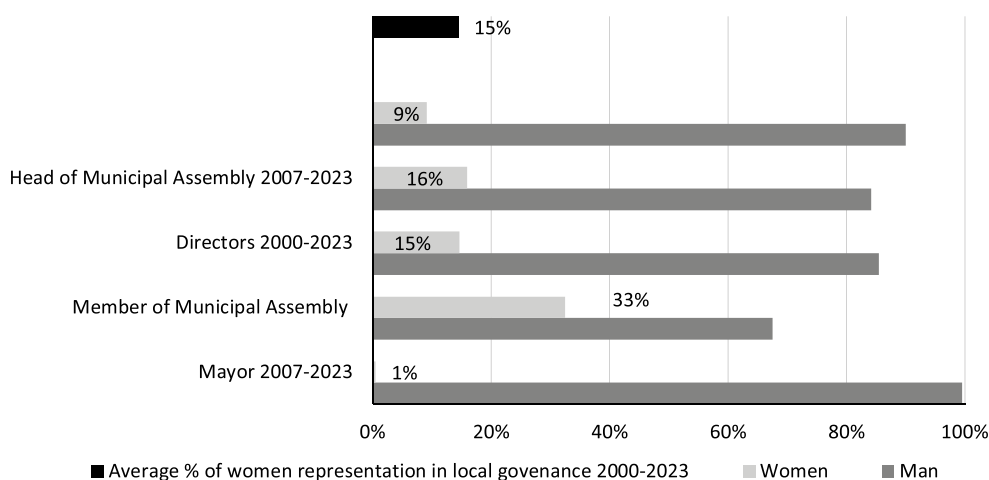
⁵⁵ Ibidem; Ustawa o równości płci...

Rysunek 6. Liczba kobiet nominowanych na stanowisko zastępcy burmistrza i przewodniczącego zgromadzenia gminnego w Kosowie w 2017 i 2021 r.

Źródło: autorzy przygotowali wykres na podstawie danych przedstawionych przez Ministerstwo Administracji Samorządowej w 2022 r. oraz w: Bakija, *Give Women a Chance in Politics through leadership position*, „DemocracyPlus” 2019, <https://www.kas.de/documents/286052/0/Give+Women+the+Chance+in+Politics.pdf/c8d940a3-ada1-1d5f-d005-409996dfe587?version=1.0&t=1553077484689> (dostęp: 28.02.2023); L. Demolli, *Women in Senior Decision-Making Positions in Public Sector and Political Parties*, Kosovar Gender Studies Center 2017, <https://www.kgscenter.net/sq/publikime/> (dostęp: 19.02.2023).

Rysunek 7. Średni udział kobiet w zarządzaniu lokalnym w Kosowie w latach 2000–2023

Źródło: autorzy przygotowali tabelę na podstawie danych przedstawionych na rysunkach 1–6.

Dane te potwierdzają, że średnia reprezentacja kobiet we władzach lokalnych Kosowa w latach 2000–2023 wynosiła 14,5% (Rysunek 7), co obejmuje stanowiska burmistrzów, przewodniczących i członków zgromadzeń gminnych, zastępców burmistrzów i dyrektorów.

Porównanie z sytuacją w Słowenii i średnią państw członkowskich UE w zakresie udziału kobiet we władzach na szczeblu gminnym

W analizie postępu w zakresie równości płci w gminach Kosowa najbardziej pomocne jest podejście porównawcze. Porównanie procentowego udziału kobiet w zgromadzeniach gminnych w Kosowie z odsetkiem kobiet wybranych do władz gminnych w Słowenii pokazuje różnice w sytuacji w obu tych krajach. Słowenia wprowadziła parytet płci (40%) w 2005 r. w odniesieniu do reprezentacji kobiet w wyborach do rad gminnych⁵⁶. Tabela 1 pokazuje, że odsetek kobiet wybranych na burmistrzów wzrósł do 10,4% w 2022 r., ale utrzymuje się poniżej średniej dla państw członkowskich UE, tj. 17,7% (Rysunek 8). Tymczasem odsetek kobiet wybieranych na członków zgromadzeń gminnych w Kosowie (36%) jest wyższy od odsetka kobiet zasiadających w zgromadzeniach lokalnych/ gminnych w Słowenii (Tabela 1). Średnia liczba kobiet wybranych na członków zgromadzeń lokalnych lub gminnych w państwach członkowskich UE-27 wyniosła w 2022 r. 34,5% (Rysunek 8 i 9).

Tabela 1. Kobiety wybrane w wyborach samorządowych w Słowenii

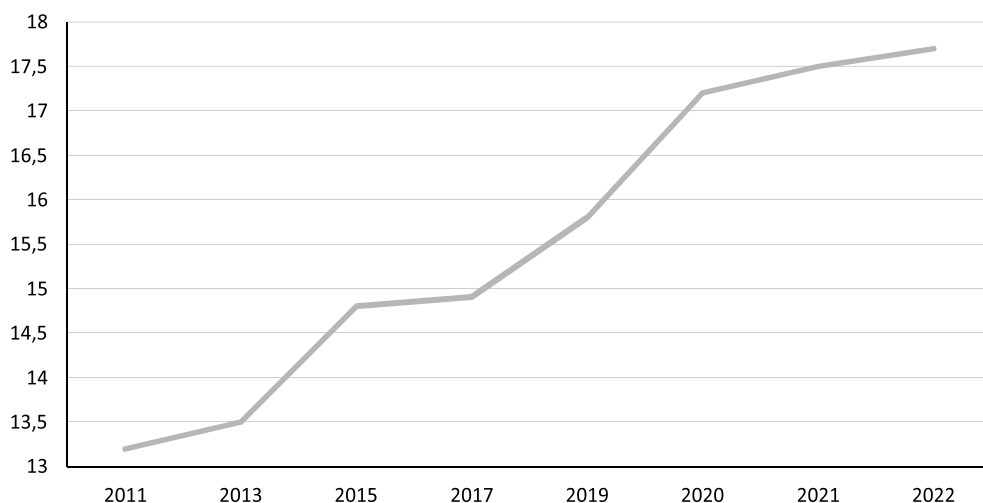
Rok	% kobiet wybranych na burmistrza	% kobiet wybranych na członków zgromadzeń gminnych
1998		11,7
2002		13
2006		21,5 (kiedy wprowadzono kwoty i Słowenia stała się pełnoprawnym członkiem UE)
2010		21,91
2011	4,8	

⁵⁶ I. Selišnik, M.A. Gaber, *From Voluntary Party to Legal Electoral Gender Quotas in Slovenia: The Importance and Limitations of Legal and Institutional Mechanisms*, „EUI Department of Law Research Paper” 2015, 31, s. 10; V. Jalušič, M.A. Gaber, *Equality for Whom? Obstacles to Women’s Access to Local Government in Slovenia*, „Teorija in Praksa” 2020, 57(2), s. 437–454.; European Institute for Gender Equality, Gender Statistics Database, 2023, https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_pol_parl_wmid_locpol/bar/year:2022/geo:SI/sex:M,W/UNIT:PC/POSITION:PRES_CNCL/EGROUP:MUNICIP (dostęp: 26.04.2023).

2013	4,8	
2014	7,6	32
2015	7,5	31,8
2017	7,5	31,8
2018	10,4	33
2019	10,4	32,3
2020	10,4	32,3
2021	10,4	32,3
2022	10,4	32,3

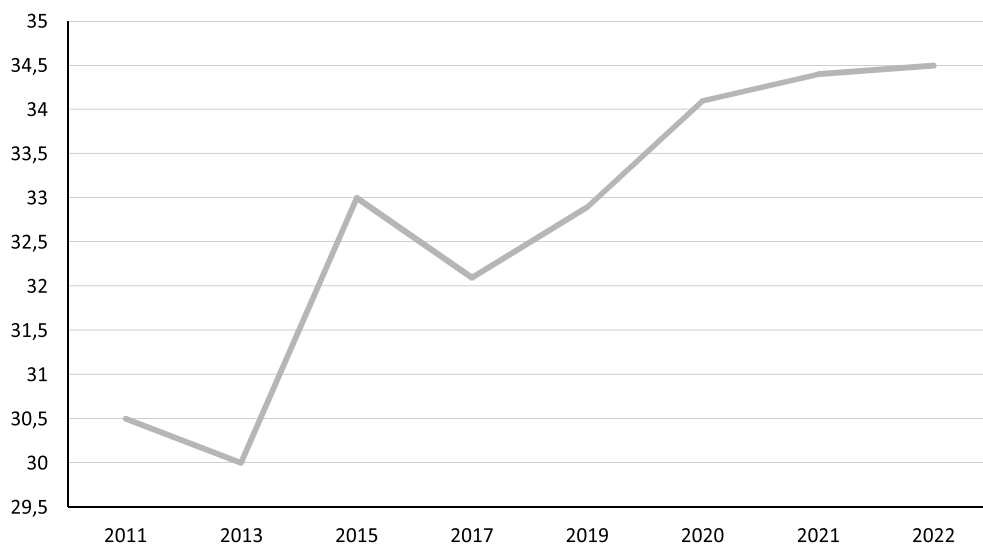
Źródło: autorzy przygotowali tabelę na podstawie danych przedstawionych przez: I. Selišnik, M.A. Gaber, *From Voluntary Party to Legal Electoral Gender Quotas in Slovenia: The Importance and limitations of Legal and Institutional Mechanisms*, „EUI Department of Law Research Paper” 2015, 31, s. 11; V. Jalušič, M.A. Gaber, *Equality for Whom? Obstacles to Women’s Access to Local Government in Slovenia*, „Teorija in Praksa” 2020, 57(2), s. 437–454.; European Institute for Gender Equality, Gender Statistics Database, 2023, https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_pol_parl_wmid_locpol/bar/year:2022/geo:SI/sex:M,W/UNIT:PC/POSITION:PRES_CNCL/EGROUP:MUNICIP (dostęp: 26.04.2023).

Rysunek 8. Kobiety wybierane na szczeblu lokalnym/gminnym: burmistrzowie/inni liderzy w państwach członkowskich UE w latach 2011–2023

Źródło: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_pol_parl_wmid_locpol/line/year:2011,2013,2015,2017,2019,2020,2021,2022/geo:EU28/sex:W/UNIT:PC/POSITION:PRES_CNCL/EGROUP:MUNICIP (dostęp: 26.04.2023).

Rysunek 9. Kobiety wybrane do rad lokalnych/gminnych w państwach członkowskich UE w latach 2011–2023

Źródło: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_pol_parl__wmid_locpol/line (dostęp: 26.04.2023).

Główne wyzwania związane z udziałem kobiet w wyborach lokalnych w Kosowie

Przedstawione powyżej dane dowodzą, że w kosowskich gminach widoczna jest nierówna reprezentacja płci, co stoi w sprzeczności z poziomem zaangażowania kobiet jako wyborców. Połowa wyborców biorących udział w wyborach to kobiety⁵⁷. Nierówność ta wynika z wyzwań, przed jakimi stoją kobiety w Kosowie w codziennym życiu i działalności społecznej⁵⁸. Niedostateczna reprezentacja kobiet w skali globalnej wynika z szeregu powodów: i) niektóre kobiety nie są gotowe ubiegać się o stanowiska publiczne, a inne uważają, że mężczyźni mają większy potencjał do ich zajmowania; ii) liderzy partii politycznych mają uprzedzenia wobec potencjału kobiet; oraz iii) wyborcy również piastują przekonanie, że kobiety nie mogą ich właściwie reprezentować⁵⁹.

⁵⁷ L. Vuniqi, op. cit., s. 21.

⁵⁸ P. Momčinović, *Here to stay – political participation of women in the Western Balkan*, "Perspectives – Political Analysis and Commentary" 2020, 8, s. 51–55.

⁵⁹ M.M. Conway, *Women and Political Participation*, „PS Political Science and Politics” 2001, 34(2), s. 231–233; *Women in Politics: Why Are They Under-represented?*, Free Policy Briefs.org 2021; P. Kumar, *Participation of*

Przedstawione powyżej przyczyny są również istotne dla wyjaśnienia niedostatecznej reprezentacji kobiet we władzach lokalnych w Kosowie, przy czym towarzyszą im dodatkowe wyzwania, z których większość wynika z obyczajów, tradycji i kultury kosowskiego społeczeństwa, które nie są wyjątkiem w regionie Bałkanów Zachodnich, gdzie znajduje się Kosowo. W wielu przypadkach zdominowane przez mężczyzn partie polityczne nie chcą włączać kobiet do swoich struktur, a w dalszej kolejności do lokalnej polityki⁶⁰. Dzieje się tak, mimo że kobiety cieszą się opinią skutecznych mobilizatorek wspólnot⁶¹. Kobiety w Kosowie stoją również przed wyzwaniami natury finansowej wynikającymi z niskiego wskaźnika zatrudnialności i braku wsparcia finansowego ze struktur okręgowych, rodzinnych lub politycznych⁶². Problem ten jest także widoczny podczas kampanii wyborczych, w których kobiety uzyskują bardzo niewielkie wsparcie finansowe od partii politycznych na promocję swoich kandydatur do zgromadzeń gminnych. Z uwagi na trudności ekonomiczne lub mentalność na wsparcie finansowe często nie mogą liczyć nawet ze strony rodziny. Warto również zauważyć, że podczas kampanii wyborczych kobiety nie otrzymują wystarczającego wsparcia ze strony mediów, które poświęcają im bardzo niewiele uwagi⁶³.

Narzucone prawnie parytety płci są w Kosowie często uważane za szkodliwe dla merytokracji i przejaw dyskryminacji⁶⁴. Argumentów tych nie należy brać za fakt, ponieważ zniesienie parytetu płci natychmiast zmniejszyłoby reprezentację kobiet we władzach lokalnych. Powyższe dane przedstawiają tę rzeczywistość. Międzynarodowe badania pokazują również, że wprowadzenie parytetów poprawiło wskaźnik reprezentacji kobiet we władzach w krajach, w których przewidziano prawne kwoty reprezentacji płci⁶⁵.

Women in Politics: Worldwide experience, „Journal Of Humanities And Social Science” 2017, 22(12), s. 77–88.

⁶⁰ L. Peci, *Policy and Decision-making in Political Parties in Kosovo: Women, Youth and Ethnic Communities*, Research Paper No. 3/15, Konrad Adenauer Stiftung 2015.

⁶¹ *Strategy for Better Society*, Advocacy Center for Democracy and Culture, Kosowo 2021.

⁶² J. Ballington, *Women's Empowerment For The Strongest Political Party*, „National Democratic Institute” 2012; M.I. Chao, *Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997): Characteristics, Development, Encounters*, „Nationalities Papers” 2020, 48(5), s. 843–860.

⁶³ Zob. przypis 34 powyżej.

⁶⁴ E. Luzha, *Kuotat dhe Fuqizimi i Grave*, „Epoka e Re” 2023.

⁶⁵ K. Möhring, C. Teney, *Equality prescribed? Contextual determinants of citizens' support for gender boardroom quotas across Europe*, „Comparative European Politics” 2020, 18, s. 560–589; L. Cvetanoska, *The impact of corruption on women's access to politics: Insights from North Macedonia and Kosovo*, „Women's Studies International Forum” 2022, 95; H. Huma, *Gender and Conflict in the Western Balkans*, K4D Helpdesk Report: Institute of Development Studies, Brighton 2017.

Wnioski i zalecenia

Równość jako podstawowe prawo kobiet w Kosowie gwarantują zapisy Konstytucji i ustawy o równości płci. Stanowi ona, że zgodnie z zasadą równości płci w każdej instytucji państwowej, w tym w instytucjach na szczeblu gminnym, reprezentacja kobiet winna wynosić 50%. Ustawa o wyborach lokalnych przewiduje minimalną kwotę 30% dla reprezentacji kobiet w samorządzie lokalnym. Powyższe przepisy prawne dotyczące równości płci na szczeblu gminnym w Kosowie przyczyniają się do egzekwowania międzynarodowych i europejskich wymogów dotyczących podstawowych praw człowieka, zakazu dyskryminacji i praw politycznych kobiet. Istnieje jednak rozbieżność między kwotą 30% w zakresie wyborów do władz lokalnych w Kosowie a parytetem równości płci na poziomie 50%. Organizacja i funkcjonowanie równości płci w Kosowie jest nadal nieosiągniętym standardem⁶⁶, co potwierdzają przedstawione powyżej dane dotyczące reprezentacji kobiet we władzach lokalnych na stanowisku burmistrza. W całej historii Kosowa tylko jedna kobieta została mianowana burmistrzem gminy i to tylko na jedną kadencję. Pod tym względem sytuacja w Kosowie różni się diametralnie od tej w Słowenii i innych państwach członkowskich UE. Rzeczywistość ta zmienia się, jeśli chodzi o wybory do zgromadzeń gminnych, Dzięki kwotom wyborczym przewidzianym w ustawie o wyborach reprezentacja kobiet wśród członków zgromadzeń gminnych od 2000 r. do dnia dzisiejszego wzrosła (8,6% w 2000 r. i 36% w 2021 r.). Chociaż nadal nie sięga poziomu 50% przewidzianego w ustawie o równości płci, to odsetek kobiet wybieranych do rad gmin w Kosowie jest wyższy w porównaniu ze Słowenią i średnią UE. Gorzej wygląda sytuacja ze stanowiskami dyrektorów, zastępców burmistrzów i przewodniczących zgromadzeń gminnych. Od 2007 r. do dziś odsetek kobiet mianowanych na stanowiska dyrektorów gminnych wzrósł z 12% do 25%, ale utrzymuje się poniżej obu narzuconych z mocy prawa parytetów. Reprezentacja kobiet na stanowiskach zastępców burmistrzów i przewodniczących zgromadzeń gminnych w tym okresie również plasuje się poniżej ustawowych kwot. W 2007 r. kobiety stanowiły 7% wiceburmistrzów, a odsetek ten w 2021 r. wzrósł do 15,52%, natomiast wskaźnik ich nominacji na przewodniczące zgromadzeń gminnych zwiększył się z 7% w 2007 r. do 26,3% w 2021 r. Wszystkie te dane prowadzą do wniosku, że choć ustawa o wyborach lokalnych została przez kosowskie władze wdrożona, to ustawa o równości płci nie jest egzekwowana. Niedostateczna reprezentacja kobiet jest nie tylko konsekwencją niewdrożenia tej ustawy, ale można ją również wyjaśnić brakiem urzędników odpowiedzialnych za jej egzekwowanie

⁶⁶ *Kosovo Gender Analysis*, Kosovo Women Network – [Womensnetwork.org](https://womensnetwork.org/publications/kosovo-gender-analysis/), Prishtinë 2018, s. 11, <https://womensnetwork.org/publications/kosovo-gender-analysis/> (dostęp: 10.08.2022).

oraz niewystarczającą wolą obywateli do głosowania na większą liczbę kobiet w wyborach na burmistrzów i członków zgromadzeń gminnych. Do tych czynników należy też dodać inne wyzwania stojące przed kobietami w Kosowie, takie jak ich niechęć do większego zaangażowania w politykę i przekonanie, że mężczyźni mają większe kompetencje przywódcze, ale także uprzedzenia polityków i społeczeństwa, że kobiety nie mogą sprawować władzy i reprezentować ich interesów.

Aby poprawić obecną sytuację i złagodzić nierówności płciowe w samorządach lokalnych, odpowiednie instytucje w Kosowie powinny podjąć co najmniej następujące działania: (i) utrzymanie parytetu płci jako środka specjalnego do czasu osiągnięcia pełnej równości płci; (ii) zharmonizowanie parytetu 30% przewidzianego w ustawie o wyborach lokalnych z parytetem 50% określonym w ustawie o równości płci; (iii) opracowywanie i rozwój programów edukacyjnych w zakresie równości płci przez instytucje państwowe i prywatne na wszystkich szczeblach; (iv) stosowanie się do orzecznictwa ETPCz; oraz (v) organizowanie działań uświadamiających dla kobiet i społeczeństwa w sensie ogólnym na temat znaczenia równości płci oraz zachęcanie kobiet do udziału w życiu politycznym i społecznym.

Bibliografia

Literatura

- Bakija J., *Give Women a Chance in Politics through leadership position*, „DemocracyPlus” 2019, <https://www.kas.de/documents/286052/0/Give+Women+the+Chance+in+Politics.pdf/c8d940a3-ada1-1d5f-d005-409996dfe587?version=1.0&t=1553077484689> (dostęp: 28.02.2023).
- Ballington J., *Women’s Empowerment For The Strongest Political Party*, „National Democratic Institute” 2012, <https://www.ndi.org/sites/default/files/Empowering-Women-Full-Case-Study-ENG.pdf> (dostęp: 23.02.2023).
- Bush S.S., *International Politics and the Spread of Quotas for Women in Legislatures*, „International Organization” 2011, 65(1), s. 103–137.
- Census Population of 2011*, Statistical Office of Kosovo 2011, https://askdata.rks-gov.net/pxweb/sq/ASKdata/ASKdata__Census%20population/ (dostęp: 1.03.2023).
- Chao M.I., *Women’s Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997): Characteristics, Development, Encounters*, „Nationalities Papers” 2020, 48(5), s. 843–860.
- Conway M.M., *Women and Political Participation*, „PS Political Science and Politics” 2001, 34(2).
- Coomaraswamy R., *Are Women’s Rights Universal? Re-Engaging the Local*, „Meridians” 2002, 3(1), s. 1–18.
- Cvetanoska L., *The impact of corruption on women’s access to politics: Insights from North Macedonia and Kosovo*, „Women’s Studies International Forum” 2022, 95.

- Dahlerup D., Gaber A.M., *The Legitimacy and Effectiveness of Gender Quotas in Politics in CE Europe*, „Teorija In Praksa” 2017, 54(2), s. 307–316.
- Demolli L., *Women in Senior Decision-Making Positions in Public Sector and Political Parties*, Kosovar Gender Studies Center 2017, <https://www.kgscenter.net/sq/publikime/> (dostęp: 19.02.2023).
- Gashi H., *Commentary of the Law on Gender Equality*, Agency for Gender Equality, Prishtinë, Kosovo, 2017, <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Publikimet%20ABGJ/ZKM%20Komentari%20i%20LBGJ%20-%20ANG.pdf> (dostęp: 23.01.2023).
- Gruda Z., *International Protection of Human Rights*, 5 wyd., Prishtina 2010.
- Haug H.K., *Gender Equality and Inequality in Kosovo*, [w:] C.M. Hassenstab, S.P. Ramet (eds.), *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe. Gender and Politics*. Palgrave Macmillan, London. 2015, s. 147–168.
- Hert P., de Korenica F., *The New Kosovo Constitution and Its Relationship with the European Convention on Human Rights: Constitutionalization „Without” Ratification in Post-Conflict Societies.*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2016, 76, s. 143–166.
- Huma H., *Gender and Conflict in the Western Balkans*, K4D Helpdesk Report, Institute of Development Studies, Brighton 2017.
- Issacharoff S., *Fragile Democracies*, „Harvard Law Review” 2007, 120(6), s. 1405–1467.
- Jalušič V., Gaber M.A., *Equality for Whom? Obstacles to Women’s Access to Local Government in Slovenia*, „Teorija in Praksa” 2020, 57(2), s. 437–454.
- Kosovo Gender Analysis*, Kosovo Women Network – Womennetwork.org, Prishtinë 2018, s. 11, <https://womensnetwork.org/publications/kosovo-gender-analysis/> (dostęp: 10.08.2022).
- Kosovo: Overcoming Barriers to Women’s Political Participation*, National Democratic Institute, Prishtinë 2015, s. 10, <https://www.ndi.org/sites/default/files/Gender-Assesment-report-ALB.pdf> (dostęp: 22.02.2023).
- Kumar P., *Participation of Women in Politics: Worldwide experience*, „Journal Of Humanities And Social Science” 2017, 22(12), s. 77–88.
- Luzha E., *Kuotat dhe Fuqizimi I Grave*, „Epoka e Re” 2023, <https://www.epokaere.com/kuotat-dhe-fuqizimi-grave-ne-politike/> (dostęp: 3.03.2023).
- McCann J., *Electoral quotas for women: an international overview*, „Parliament of Australia” 2013, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1314/ElectoralQuotas (dostęp: 28.02.2023).
- Möhring K., Teney C., *Equality prescribed? Contextual determinants of citizens’ support for gender boardroom quotas across Europe*, „Comparative European Politics” 2020, 18, s. 560–589, <https://doi.org/10.1057/s41295-019-00199-w> (dostęp: 1.03.2023).
- Momčinović P.P., *Here to stay – political participation of women in the Western Balkan*, „Perspectives – Political Analysis and Commentary” 2020, 8.
- Nimani A.S., *How much space is given to women in local Kosovo newspapers competing for mayors?*, „European Journal of Social Science Education and Research” 2017, 3(4).

- O'Brien D.Z., Rickne J., *Gender Quotas, and Women's Political Leadership*, „American Political Science Review” 2016, 110(1), s. 112–126.
- Osja A., *Demokracia fillon nga listat e hapura*, “Sbunker” 2019, <https://sbunker.net/zgjedhje-amp-zgjidhje-bllogje-tematike/89847/demokracia-fillon-nga-listat-e-hapura/> (dostep: 20.02.2023).
- Peci L., *Policy and Decision-making in Political Parties in Kosovo: Women, Youth and Ethnic Communities*, Research Paper No. 3/15, Konrad Adenauer Stiftung 2015, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=397a8c53-83cb-6195-a41c-84463d57c8d8&groupId=252038 (dostep: 3.03.2023).
- Population, female (% of total population) 2022*, World Bank 2022, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS> (dostep: 12.02.2022).
- Procopio S., *The emergence of women candidates: State, district, and individual influences*, Indiana University, Dissertation Abstracts International, 2005, 66 (08-Section: A): 3080.
- Report on Women's representation in local governance: A global analysis*, UNWomen.org 2022, <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/01/womens-representation-in-local-governance#view> (dostep: 28.02.2023).
- Sa u votuan gratë kandidate më 22 tetor?*, Zëri.com 2017, <https://zeri.info/zgjedhjet-lokale-2017/168812/sa-u-votuan-grate-kandidate-me-22-tetor/> (dostep: 24.10.2022).
- Selišnik I., Gaber M.A., *From Voluntary Party to Legal Electoral Gender Quotas in Slovenia: The Importance and limitations of Legal and Institutional Mechanisms*, „EUI Department of Law Research Paper” 2015, 31.
- Strategy for Better Society*, Advocacy Center for Democracy and Culture 2021. [https://www.acdc-kosovo.org/upload/files/dokumenta/211011 ACDC Brochure Strategy ALB.pdf](https://www.acdc-kosovo.org/upload/files/dokumenta/211011%20ACDC%20Brochure%20Strategy%20ALB.pdf) (dostep: 20.02.2023).
- Syri.net Kosova, *Përvjetori jubilar në kohën e kursimtarëve 2023*, https://www.syri.net/syri_kosova/op-ed/455992/pervjetori-jubilar-ne-kohen-e-kursimtareve/ (dostep: 28.02.2023).
- Szeląg P., *The political engagement of women in post-conflict Kosovo*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2021, 19(4), s. 127–149.
- Thaqi A., *Pjesëmarrja dhe roli i grave kosovare në politikë*, „UBT” 2021, <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/cgi/viewcontent.cgi?article=3458&context=etd> (dostep: 27.02.2023).
- Uddin N., *Empowerment through participation in local governance: the case of Union Parishad in Bangladesh*, „Public Administration and Policy: An Asia-Pacific Journal” 2019.
- Umberto E., *Si bëhet një punim diplome*, „Përpjekja” 1997.
- Vllahiu E., *Gratë në garë për kryetare të komunave*, Kallxo.com 2021, <https://kallxo.com/lajm/grate-ne-gare-per-kryetare-te-komunave/> (dostep: 23.11.2022).
- Vuniqi L., *Imazhi i Grave Politikane në Mediat Kosovare*, Kosovo Center for Gender Studies 2009, https://www.kgscenter.net/site/assets/files/1462/11__analysis_of_the_image_of_women_politicians_in_the_kosovar_media.pdf (dostep: 25.02.2023).
- Women in Local Governance*, UNWomen.org 2021, <https://localgov.unwomen.org/> (dostep: 28.02.2023).

Women in Politics: Why Are They Under-represented?, Free Policy Briefs.org 2021, <https://freepolicybriefs.org/2021/03/08/women-in-politics/> (dostęp: 1.03.2023).

Zgjedhjet Lokale të 17 tetorit në Vlerësim Ex-ant, National Democratic Institute, Prishtina. 2021, <https://kdi-kosova.org/wp-content/uploads/2021/07/46-Zgjedhjet-lokale-t%C3%AB-17-tetorit-n%C3%AB-vler%C3%ABsim-ex-ante-ALB-07.pdf>

Akty prawne

Europejska Karta Samorządu Lokalnego, Rada Europy 1985, <https://rm.coe.int/168007a088> (dostęp: 3.02.2023)

Europejska Konwencja Praw Człowieka, Zgromadzenie Rady Europy, Strasburg 1953. https://www.echr.coe.int/Documents/Archives_1950_Convention_ENG.pdf (dostęp: 3.12.

Gmina Klina, Statut, Klinë 2010, <https://kk.rks-gov.net/kline/wp-content/uploads/sites/15/2018/01/STATUTI-I-KOMUN%C3%8BS-S%C3%8B-KLIN%C3%8BS.pdf> (dostęp: 10.10.2022).

Gmina Peja, Statut, Pejë 2020, <https://kk.rks-gov.net/peje/wp-content/uploads/sites/24/2020/10/Statut-Br.01-2020-1.pdf> (dostęp: 23.02.2023).

International Observation Mission to Kosovo Municipal Elections 2009. ENEMO.ORG 2009. <https://enemo.org/storage/uploads/X8E3KBXmLsta0OdVMB0gimGOvuoEHO-F0bGfalJAK.pdf> (dostęp: 24.01.2023).

Konstytucja Republiki Kosowa, K-09042008, Dziennik Ustaw Republiki Kosowa 2023. <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=3702> (dostęp: 4.01.2023).

Konwencja o prawach politycznych kobiet, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Nowy Jork 1953, https://treaties.un.org/doc/treaties/1954/07/19540707%2000-40%20am/ch_xvi_1p.pdf (dostęp: 6.03.2023).

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Zgromadzenie Ogólne ONZ, Nowy Jork 1979, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm> (dostęp: 7.12.2022).

Kosovo Program for Gender Equality 2020–2024. Governance of the Republic of Kosovo, Pristina, <https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/ABGJ%20Programi%20i%20Kosov%C3%ABs%20p%C3%ABr%20Barazi%20Gjinore%202020-2024.pdf> (consulted on 10.02.2022), s. 3.

Law on Gender Equality, 2015. Agency for Gender Equality 2023, https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2019/10/Annex-LAW_NO_05_L-020_ON_GENDER_EQUALITY.pdf (dostęp: 27.12.2022).

Law on Local Election. Assembly of Kosovo, Prishtina, Kosovo 2008, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2549> (dostęp: 27.12.2022).

Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork 1966, <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> (dostęp: 1.02.2023).

- Strony internetowe gmin Republiki Kosowa. Republika Kosowa 2023. <https://kk.rks-gov.net/> (dostęp: 22.02.2023).
- Ustawa nr 03/L-072 w sprawie wyborów lokalnych w Republice Kosowa, 2008.
- Ustawa nr 05/1-021 o ochronie przed dyskryminacją, Dziennik Ustaw Republiki Kosowa, 2015.
- Ustawa nr 05/L-020 o równości płci, Zgromadzenie Kosowa, Prisztina 2015.
- Wybory do Zgromadzeń Gminnych 2000, Centralna Komisja Wyborcza, Kosowo 2000. <https://kqz-ks.org/an/municipal-assembly-elections/#> (dostęp: 28.02.2023).
- Wybory do Zgromadzeń Gminnych 2009, Centralna Komisja Wyborcza, Kosowo 2009. <https://kqz-ks.org/wp-content/uploads/2018/04/3.1-Rezultatet-e-t%C3%AB-gjith%C3%AB-kandidat%C3%ABve-sipas-komunave-2009-Kuvend-Komunal.pdf> (dostęp: 28.02.2023).
- Zarząd, Strona internetowa gminy Dragash, Kosowo 2023, <https://kk.rks-gov.net/dragash/> (dostęp: 23.02.2023).
- Zarząd, Strona internetowa gminy Skenderak, Kosowo 2023, <https://kk.rks-gov.net/skenderaj/> (dostęp: 23.02.2023).